

Novo prevoditeljsko ruho Europskoga parlamenta – od prevoditelja do interkulturalnih jezičnih stručnjaka

U izvanrednoj višemjesečnoj situaciji prouzročenoj pandemijom koronavirusa i bolesti COVID-19, koja je u cijeloj Europi zatekla sve njezine građane, osim fizičke zamjene ureda na poslu za ured kod kuće u bitnome se ništa nije promijenilo. U Europskome parlamentu važni prevoditeljski projekti teku planirano, a na vidiku su i veće novosti koje se odnose na prevoditeljsku struku...

Često čujemo kritike na račun suhoparnosti i nejasnoće jezika kojim se služe europske institucije bez obzira na to je li posrijedi zakonodavstvo ili kakav drugi oblik manje ili više izravnoga komuniciranja s građanima. Čini se da pritom jednako prolaze sva 24 službena jezika Europske unije. Tu prosudbu, istina, ne donosim na temelju neke konkretne analize, nego žalopjki kolega prevoditelja koji se iz dana u dan u svojem poslu bore s novim nazivljem i često nezgrapnim administrativnim stilom izvornih tekstova. Njihov zadatak dodatno otežava obveza poštovanja nepisane institucijske prijevodne norme koja im nalaže da se drže originala koliko god to ciljni jezik dopušta kako bi se postigla što veća usklađenost među 24 jezika na kojima se, formalno gledano, ne proizvode prijevodi nego jednako mjerodavne tzv. jezične inačice. Štoviše, ta norma kaže da korisnik prijevoda europskoga zakonodavstva ne smije imati dojam da je u svojem domaćem pravnom sustavu bez obzira na to što tekst mora u potpunosti razumjeti i doživjeti kao svoj, to jest njemu namijenjen. Takav pristup u konačnici treba pružiti pravnu sigurnost na zajedničkome tržištu. No on, kao uostalom i svaki javni jezik općenito², teži također uspostavljanju simboličkoga i identitetskoga prostora određene društvene zajednice. Zajednica o kojoj je ovdje riječ pet stotina je milijuna stanovnika Europske unije „ujedinjenih u različitosti”, kako glasi njezino geslo. Prevoditelj je tako pred gotovo nemogućom misijom: s jedne strane mora ostati vjeran izvorniku, odnosno prijevodnostrateški usmjeren izvornoj kulturi, a s druge doprijeti do građanina – govornika ciljnoga jezika tako da on tu izvornu „EU kulturu” u prijevodu može percipirati kao svoju. (Priznajemo, nije ni građaninu lako.) O tome se prevoditeljskomu izazovu u kontekstu

* Marijana Nikolić načelnica je Hrvatskoga jezičnog odjela u Glavnoj upravi za pismeno prevođenje Europskoga parlamenta, dugogodišnja usmena prevoditeljica i voditeljica usmenih prevoditelja na haškome Međunarodnom sudu za ratne zločine na području bivše Jugoslavije (haški sud).

² Pojam javnoga jezika upotrebljavam u značenju koje mu u svojoj studiji daje Dubravko Škiljan i koja je inspirirala određene dijelove ovoga članka (Dubravko Škiljan. 2000. *Javni jezik*. Izdanja Antibarbarus. Zagreb.).

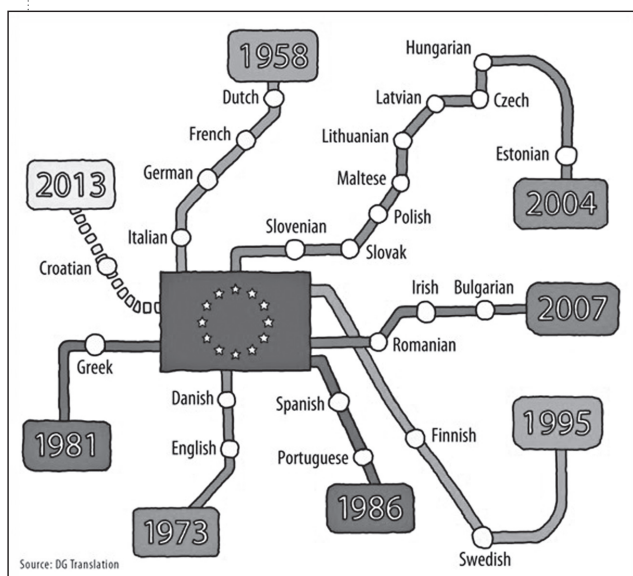
donošenja europskoga zakonodavstva već pisalo. Upozoravalo se pritom i na problem jasnoće i kvalitete izvornika. U izrazito višejezičnome okružju, u kojemu se mnogo više nego u nacionalnome susreću i sukobljavaju brojni i raznorodni politički interesi, jasnoću i kvalitetu ni sastavljačima nije lako postići. Pravni i politički diskurs Europske unije, kulturni i identitetski prostor u kojemu se očituje, njegovi različiti pošiljatelji i primatelji – sve su to zanimljive teme za ozbiljno promišljanje fenomena javnoga jezika ove jedinstvene nadnacionalne tvorevine, na čije proučavanje u ovome članku mogu samo skromno pozvati mjerodavne stručnjake.

Prevoditelji koji rade u institucijama Europske unije itekako su svjesni prostora u kojemu se odvija njihova jezična djelatnost i specifične zadaće koju imaju njihovi prijevodi. Svjesni su ih kad biraju i stvaraju stručno nazivlje, kad uz pomoć pravnika lingvista prenose slovo i duh zakona, kad prevode političke poruke rezolucija i priopćenja za javnost ili kad se svakodnevnim govorom obraćaju različitim skupinama građana u brošurama u kojima se objašnjava i popularizira rad europskih institucija. U svojemu poslu svakodnevno osjećaju lance institucijskoga prevođenja koji svaku njihovu (nužnu) potragu za prostorom jezične slobodne čine uistinu mukotrpnom. Iako je njihova orijentacijska dvojba – prikloniti se i koliko izvornomu ili ciljnomu jeziku – općeprevoditeljska, činjenica da se isti tekst prevodi na 24 jezika te da je izvorna kultura zapravo zbroj kultura i tradicija u kojemu pravoga izvornika ni nema, stavlja ih u poseban položaj. U nastojanju da odgovori na izazov prevođenja višenamjenskoga i višejezičnoga sadržaja za šaroliku europsku publiku, prevoditeljska služba Europskoga parlamenta pokrenula je projekt *Jezik građana*, na engleskome *Citizens' language*.

Europski parlament, da podsjetimo, jedan je od dvaju suzakonodavaca Europske unije (drugi je Vijeće EU-a), a ujedno je i njezino jedino izravno birano tijelo i istinski predstavnik građana. Zastupnici u Europskome parlamentu javnosti se obraćaju uglavnom na svojem jeziku, na kojemu nerijetko i pišu, pa se tako politika višejezičnosti primjenjuje šire i doslovnije no što je to slučaj u drugim europskim institucijama. No, s građanima ne komuniciraju samo zastupnici, obraća im se i Parlament kao institucija. U nastojanju da javnost upozna s načinom na koji funkcionira europska demokracija te raširi svijest o izgradnji i važnosti europskoga zajedništva, Parlament organizira niz javnih manifestacija, posebice za mlade Europljane, sponzorira nekoliko uglednih nagrada te pokreće inicijative i projekte komunikacijske prirode. Jedan je takav projekt i *Kuća europske povijesti* – muzej europskih integracija u Bruxellesu, koji narativ svojega stalnog postava i povremenih izložba nudi na 24 službena jezika EU-a. Parlament odnedavna ima i svoj audioservis, koji redovito emitira višejezične vijesti i nudi *podcaste* o različitim temama koje se smatraju važnima za europski način života. Sav jezični posao, ne samo prevođenje

.....
 U nastojanju da odgovori na izazov prevođenja višenamjenskoga i višejezičnoga sadržaja za šaroliku europsku publiku, prevoditeljska služba Europskoga parlamenta pokrenula je projekt *Jezik građana*, na engleskome *Citizens' language*.

nego i prilagodbu, pripremu i uređenje sadržaja povezanoga s tim aktivnostima obavljaju prevoditelji njegove Glavne uprave za pismeno prevođenje. Sve donedavna to su mahom bili oni isti kolege koji su prevodili višejezično zakonodavstvo i političkim kompromisima prožete rezolucije o aktualnim političkim temama. No, kako se zbog sve većega broja zahtjeva za prevođenjem komunikacijskoga i kulturnoga sadržaja uz uporabu, dakako, suvremenih sredstava komuniciranja, pokazala potreba za ponešto drukčijim vještinama i za diferenciranjem novoga područja institucijske jezične djelatnosti, Glavna uprava najprije je formalno proširila ponudu jezičnih usluga, zatim je uvela novi profil stručnjaka koji ih obavljaju te je na kraju unutar svoje organizacijske strukture uspostavila i zasebnu službu. Svi ti koraci, manje-više administrativne prirode, objedinili su se u krovnome projektu srednjoročnoga razvoja Službe pod nazivom *Jezič građana*.

Kako je započeo i u čemu se sastoji projekt *Jezič građana*, koji je pokrenula prevoditeljska služba Europskoga parlamenta? Javne su institucije prilično troma tijela i teško se odlučuju na administrativne promjene jer one redovito zahtijevaju mijenjanje i pravila i navika. Naš je projekt zapravo započeo prije nekoliko godina, mnogo prije no što će se takvim odrediti i tako nazvati. Posao prevođenja muzejskoga sadržaja i priča spomenute *Kuće europske povijesti*, započet 2015., bio je svojevrsna prekretnica jer je prevoditelje i naručitelje (dodatno) osvijestio o ulozi prevoditelja kao kulturnih medijatora. Prevoditelji su,

naime, sve vrijeme intenzivno surađivali s kustosima koji su pripremali muzejski sadržaj i u procesu usporednoga prevođenja na 24 jezika vraćali im pozornost na eventualne nedosljednosti, poteškoće oko postizanja jednakoga učinka u svim inačicama i različite jezične probleme koje nerijetko tek prevođenje iznese na vidjelo. Dodana vrijednost koju je jamčila njihova kulturna osviještenost i upućenost ocijenjena je ključnom za uspjeh cijeloga projekta. *Kuća europske povijesti* svečano je otvorena u svibnju 2017., a nedugo nakon toga u Parlamentu se počelo raditi na uspostavi audioservisa koji je instituciji trebao omogućiti da se građanima obrati izravno i jasnim jezikom te im u okviru radiovijesti i drugih zvučnih i videopriloga približi europske javne politike i svoje djelovanje. Prevoditeljska služba opet je prepoznata kao središnji realizator te

inicijative. Prevođenje u Europskome parlamentu postalo je tako pravo međukulturno posredovanje, pa su se nove jezične usluge koje je služba nudila sjedinile i formalno nazvale interkulturnom jezičnom medijacijom.

Većini prevoditelja bilo je to dobrodošlo osvježanje – mnogi su se brzo prilagodili upregnuvši svoje tekstopisačke i novinarske talente. Bilo je, međutim, i onih kojima je ta promjena posla i strategije prevođenja bila poveći izazov: ono što se nekoć činilo okovima koji sputavaju kreativnost u prevođenju, postalo je odjednom utabana staza i siguran zaklon na višejezičnoj vjetrometini europskoga javnog diskursa. Valjalo je mijenjati navike i stil prevođenja, odmaknuti se najednom što je moguće dalje od izvornika (pa tako i od institucijske prijevodne norme), još se više poistovjetiti s autorom, dapače, katkad i preuzeti njegovu ulogu, još pažljivije oslušivati potencijalnu publiku te prihvatiti punu odgovornost za uspjeh konačnoga komunikacijskog proizvoda. Došlo je, dakle, vrijeme da se mijenjaju naziv i opis prevoditeljskoga profila. Nakon intenzivnoga promišljanja i rasprava među vodstvom ove mnogoljudne službe (1100 zaposlenih) odlučeno je da će se novim jezičnim poslovima baviti tzv. *intercultural language professionals*. Hrvatski prijevod – interkulturni jezični stručnjaci – nije, svjesni smo toga, najsretniji i možda ne govori upravo jezikom građana. No morali smo (ponovno!) ostati u zajedničkom institucijskom jezičnokulturnom ogrtaču i, bez obzira na lokalizatorsku narav prevoditeljskoga posla kojim će se ti jezični stručnjaci baviti, odoljeti napasti da im „podomaćimo” naziv. Jezikom struke rečeno, internacionalizirali smo umjesto lokalizirali. Netko će s pravom reći da je svaki prevoditelj nužno istodobno i međukulturni posrednik te da nema prevođenja bez dobroga poznavanja i izvorne i ciljane kulture. Međutim, različitost u pristupu prevođenju, drukčija funkcija prijevoda, viša razina prevoditeljske intervencije te snažniji naglasak na audiovizualnome prevođenju, uz neke administrativne razloge, ipak su zahtijevali promjenu naziva. I službeni opis poslova u određenoj je mjeri izmijenjen, pa se tako od novih kolega očekuje da će, osim prevoditeljskoga posla, redigirati, adaptirati, lokalizirati, moderirati (sadržaj) i podslovljavati, za što će im sve trebati proširene jezične kompetencije, uključujući sposobnost kreativnoga pisanja.

I na kraju, kako bi naši novi kolege „interkulturnjaci” imali u okviru službe dom koji će udovoljavati njihovim tehnološkim zahtjevima i specifičnim radnim procesima, unutar Glavne uprave za pismeno prevođenje osnovana je posebna Uprava za jezik građana. Nova uprava obuhvaća pet odjela podijeljenih manje-više po medijima kojima se služe za prikaz sadržaja, pa su tako nedavno počeli s radom, među ostalim, Odjel za audiosadržaje te Odjel za podslovljavanje i sinkronizaciju, kojima će, primjerice, zadatak biti podslovljavanje filmova u konkurenciji za ovogodišnju filmsku nagradu *Lux Prize*,

.....
 Unutar Glavne uprave za pismeno prevođenje osnovana je posebna Uprava za jezik građana. Nova uprava obuhvaća pet odjela podijeljenih manje-više po medijima kojima se služe za prikaz sadržaja.

koju svake godine dodjeljuje Europski parlament. U djelokrugu je nove uprave i tzv. *Moja Kuća europske povijesti* – internetska platforma preko koje građani mogu slati svoje priloge – osobne priče i sličice iz života na temu europskih integracija – u Kuću europske povijesti i tako sudjelovati u prikupljanju muzejske građe. Njihovi se prilogi prevode na sva 24 službena jezika, uključujući i zvučne zapise. U prijevodu ih snimaju prevoditelji, odnosno interkulturalni jezični stručnjaci, koji tako nastupaju i u ulozi pozajmljivača glasa. Poseban odjel pružat će usluge pretvaranja glasa odnosno govora u višejezični tekst. Posrijedi je nova tehnologija kojom će se građanima omogućiti izravno „čitanje” tijekom parlamentarnih sjednica i sastanaka na njihovu jeziku i koju tek treba razviti i prilagoditi potrebama Parlamenta. Od navedenih se odjela svojim netehnološkim karakterom razlikuje Odjel za jasan jezik i redakturu. Redaktura izvornika, strogo uzevši, ne ulazi u nove jezične usluge Glavne uprave za pismeno prevođenje. Izvornici se, na zahtjev i uglavnom na engleskome jeziku, redigiraju u Službi već dugi niz godina i tu jezičnu uslugu autori tekstova posebno cijene jer često nisu izvorni govornici jezika na kojemu pišu. Pritom se redaktori služe dobro znanom tehnologijom olovke i gumice, odnosno *track changes*. Redakturi se tekstova, međutim, zasad uglavnom samo u imenu odjela i na mala vrata, pridružio svojevrсни potprojekt *Jezika građana* nazvan *Inicijativa za jasan jezik europskoga zakonodavstva*. Ta [L1] inicijativa Glavne uprave EP-a, inače odjek sad već globalnoga pokreta za pojednostavnjenje jezika zakonodavstva, u kojemu su najdalje otišle skandinavske zemlje i SAD, zasad je u povojima jer zalazi u djelokrug rada pravnika lingvista, kojima je povjerena stručna redaktura zakonodavnih tekstova u njihovoj završnoj fazi, tj. prije usvajanja. Proći će vjerojatno još neko vrijeme prije nego što se sustavno počne raditi na provedbi ove vrijedne zamisli, a na tome će se zadatku, osim jezičnih stručnjaka, morati naći i druge zainteresirane strane. Posrijedi je iznimno delikatan posao jer se pravni, a posebno njegova potkategorija – zakonodavni diskurs, razlikuje od jezika do jezika, odnosno od države članice do države članice, pa će trebati dobro razmotriti pitanje prihvaćanja i granica mogućnosti njegove promjene. Glavnoj upravi za prevođenje svakako služi na čast što ga je najavila i tako europskoga zakonodavca upozorila na za njega itekako relevantan trend u svijetu.

Jasan jezik zakonodavstva, „najtišu” sastavnicu našega projekta *Jezik građana*, nisam slučajno ostavila za kraj. Jasnoća europskoga zakonodavnog diskursa preduvjet je za uspješno posredovanje ne samo njegove temeljne zadaće uređenja društva nego i njegove identiteteske i simboličke poruke. Bez nje će i međukulturalnim komunikatorima i višejezičnim stručnjacima biti i dalje teško doprijeti do građanina, koliku god slobodu imali u prevođenju i predstavljanju ideja i politika na kojima se izgrađuje europsko zajedništvo. Reći jasno, jednostavno i razumljivo, s lakoćom i za sve građane pristupačno u samoj (pismenoj i glasovnoj) izvedbi složenih (političkih) sadržaja neće biti mali izazov za prevoditelje novoga doba ili interkulturalne jezične stručnjake.